

19. ЦДАВО України. – Ф. 342. – Оп. 14. – Спр. 3827.
 20. Держархів Черкаської обл. – Ф. Р-3324. – Оп. 1. – Спр. 13.
 21. ЦДАВО України. – Ф. 348. – Оп. 3. – Спр. 146.
 22. ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 7. – Спр. 4030.

Holysh G.I., Lysytsia L.G. Disabled Children's Homes Functioning in USSR (the 1943th-1950ths). The author focuses on the insufficiently studied in the Ukrainian history problem of disabled children's homes functioning within the system of the Ukrainian SSR Social Protection Ministry during the post-occupation and postwar periods.
Key words: disabled children, disabled children's homes, children's special establishments network, contingent.

О. О. Тітка

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В 1943–1950 рр.

У статті розглянуто джерела фінансування та матеріально-технічного забезпечення процесу відбудови й нарощування потенціалу місцевого промислу України в 1943–1950 рр.

Ключові слова: фінансування, матеріально-технічне забезпечення, місцева промисловість, державні ресурси.

Серед важливих проблем вітчизняної історії, які потребують поглибленого дослідження, помітне місце належить аналізу відродження й розвитку в 1943–1950 рр. промислового потенціалу УРСР. Ця тема має певне висвітлення в історіографії [1–2], хоча увага дослідників зосереджувалася переважно на головних галузях промисловості, внаслідок чого маловивченими залишаються питання відбудови тих галузей промислового комплексу, які хоча й не вважалися базовими для відновлення промислового потенціалу республіки, але відігравали важливу роль у відродженні всієї економіки та соціальної сфери. Це стосується зокрема й місцевої промисловості України. З огляду на зазначене, метою статті є розгляд джерел фінансування та матеріально-технічного забезпечення відроджуваних підприємств цієї галузі та нарощування її потенціалу в 1943–1950 рр.

Успішне здійснення у неймовірно важких умовах триваючої війни відбудовних робіт у місцевій промисловості УРСР залежало від вирішення низки складних завдань. Передовсім, масштабні руйнування, яких зазнала галузь, потребували не лише великих за обсягами капітально-будівельних робіт на кожному підприємстві, а й значних коштів. У 1944 р. з цією метою було надано 29,3 млн крб., а 1945 р. – 31,3. Кошти спрямовувалися, головним чином, на відбудову підприємств республіканського підпорядкування. Так, у 1944 р. у загальній сумі частка республіканської промисловості становила 19,5 млн крб., а обласної промисловості – 9,8 [3, 50–51]. Про незначні обсяги державних асигнувань на відбудовні роботи в галузі свідчить те, що, наприклад, для відбудови 15 заводів у системі тресту «Металощирвжиток», з урахуванням реконструкції й нового будівництва потрібно було 15 млн крб., тоді як на I-й квартал 1944 р. було асигновано лише 390 тис., а на весь 1944 р. – 2,08 млн. Для проведення капітальних робіт на відбудові 9 заводів тресту «Укравтоген» з потрібних 13 млн крб. було асигновано лише десять частину [4, 8–8 зв.]. Однак навіть ці невеликі кошти освоювалися не повністю.

Так, у 1945 р., виділені на капітальне будівництво кошти, були освоєні обсягом 22,2 млн крб., що становило 76,8% від державного річного плану [5, 13]. У більшості випадків не освоєння коштів пояснювалося об'єктивними причинами: відсутність необхідних матеріалів, транспортних і технічних засобів, виробничого устаткування, інструментів, кваліфікованих кад-

рів, несвоєчасне виготовлення проектною документації тощо. Втім, існували й суб'єктивні причини: недостатня компетентність та нерозпорядливість керівників підприємств, погана організація робіт, низька трудова дисципліна, нецільове використання матеріалів.

Одним із джерел фінансування витрат на відбудову місцевої промисловості було державне кредитування підприємств. Постановою РНК СРСР від 4 жовтня 1943 р. запроваджувався новий порядок здійснення таких операцій через «Промбанк». Якщо раніше, щоб одержати кредитування, необхідно було подати проектне завдання, робочі креслення й т. д., то тепер, скажімо, для одержання кредиту до 50 тис. крб. достатньо було подати опис робіт, завірений директором підприємства. Саме така можливість кредитування розглядалася як основне джерело для здійснення відбудовних робіт на невеликих підприємствах та районних промислових комбінатах. Виступаючи на нараді 7 грудня 1943 р. у НКМП УРСР з питань фінансування, заступник міністра Хрустальов наголосив: «Особливо... звернути увагу, що по місцевій промисловості відбудова повинна здійснюватися за рахунок кредитів... Витрати, в основному, будуть до 50 тис. крб. Цей порядок полегшить організацію й проведення відбудовних робіт по райпромкомбінатах і невеликих підприємствах. Маючи кошти, підприємство зможе їх витратити на закупівлю будівельних матеріалів, розрахунки з робітниками... Ці 50 тис. крб. кожне підприємство зможе погасити, а у випадку непогашення – буде клопотати про переоформлення кредитування на подальше. Заводи, які потребуватимуть капіталовкладень більше, ніж 50 тис. крб., оформлятимуть додаткове кредитування через Наркомат» [6, 22–25]. Однак аналіз документів свідчить, що на багатьох підприємствах галузі можливість залучення коштів на відбудову та організацію виробництва не скористалися через нерозпорядливість та пасивність керівників. Окремі директори підприємств погано займалися фінансовими питаннями, не знали, якими коштами володіли підприємства, допускали відпуск продукції військовим частинам без відповідних розрахунків.

У складних умовах воєнного часу і великого перевантаження транспорту, однією з найскладніших проблем у роботі місцевої промисловості було матеріально-технічне постачання. Уряд УРСР приділяв вирішенню цієї проблеми багато уваги. З обмежених державних резервів виділялися матеріали, обладнання, паливо. Наприклад, із заводів НКМП РРФСР Павлоградському об'єднанню заводів було поставлено обладнання, зокрема з Похвистининського заводу Куйбишевської обл., невстановлене після евакуації. Дніпропетровській конторі Головпостачу належало поставити заводу два електрогенератори. Така практика підтримки урядом республіки підприємств була доволі поширеною. У 1944 р. підприємствам галузі з державних ресурсів було передано матеріалів на суму 32,5 млн крб., у т. ч. 1240 т чавуну, 3200 т чорних металів, 64 т кольорових металів, 5837 мі лісоматеріалів, 796 одиниць різного устаткування, 158 автомашин, 632 шт. автопокришок і камер, 185 км електропроводів, 35,3 км пасів [5, 57] тощо.

Однак розмах відбудовних робіт і потреби виробництва обганяли організаційно-технічну базу постачальницьких органів. Весь тягар роботи падав на Головпостач галузевого Наркомату, тоді як до війни кожний трест, облісцевпром та завод мали свої постачальницькі органи, які безпосередньо реалізовували фонди. Окремі керівники підприємств поклялися в цій роботі тільки на Головпостач, не утворивши кваліфі-

кованого постачальницького апарату або й самоусунулися. Через це, надана за фондами сировина, не повністю надходила на підприємства. Безвідповідальність керівників і бездіяльність постачальницьких підрозділів часто призводили до втрати таких дорожчих матеріалів в умовах війни матеріалів і простоїв виробництва [5, 58].

У 1945 р. матеріально-технічне постачання підприємств місцевої промисловості дещо поліпшилося, особливо після закінчення війни. Однак проблема централізованого постачання залишалася однією з найбільш важких для галузі. Враховуючи специфіку роботи галузі, НКМП УРСР орієнтував керівників трестів, облмісцевпромів і підприємств на ширше використання ресурсів місцевої сировини, відходів інших галузей промисловості, особливо металургійної, вжиття заходів, спрямованих на зниження норм витратання гостродефіцитних матеріалів і палива. У більшості випадків відбудовні роботи в галузі здійснювалися з використанням місцевих матеріалів, а виробничий процес на введених у дію підприємствах – місцевої сировини.

Надзвичайно складним завданням виявилось оснащення підприємств технічним устаткуванням для здійснення виробничого процесу. Від його вирішення значною мірою залежали загальні результати відбудови та подальшої роботи як кожного підприємства, так і всієї галузі. До війни об'єкти місцевої промисловості були забезпечені устаткуванням на досить високому рівні. Лише металообробного устаткування нараховувалося понад 5 тис. одиниць [7, 20], але за роки війни воно було майже повністю втрачене. Вирішення завдання оснащення підприємств устаткуванням здійснювалося кількома шляхами. Насамперед, було організоване збирання на руїнах та звалищах металообробного розбитих і розкомплектованих верстатів, окремих механізмів, інструментів, їхню реставрацію та ремонт. Упродовж 1943–1944 рр. робітники зібрали й повернули на свої підприємства та відремонтували майже 2 тис. металообробних верстатів [8, 48] і тисячі одиниць іншого устаткування. Наприклад, колектив Київського заводу ім. Письменного власними силами відновив понад 90 одиниць складного устаткування, заново підведена технологічна й електроосвітлювальна мережі, змонтовані трансформаторна підстанція та мостовий кран, відбудовано та реконструйовано 3 обпалювальні печі тощо [3, 5–6]. 50 одиниць складного технологічного устаткування відновив власними силами й колектив Криворізького сурикового заводу. Добре провели відновлення устаткування власними силами трудові колективи заводів: Київського емалевого, «Ланцюги Галля», тресту «Укрфарфорофаянс», Васильківського «Транспортер», Одеського ім. Іванова [8, 48].

Частину устаткування підприємства галузі одержали за рахунок реєвакації та поставок щойно виготовленого зі східних регіонів СРСР. Частково вдавалося повернути й устаткування, вивезене окупантами. Одним із джерел комплектування матеріально-технічної бази підприємств галузі стало використання механізмів та обладнання, які надходили з Німеччини у порядку репарацій. За рахунок такого обладнання було доукомплектовано декілька діючих підприємств, а також створено нові – Київський завод друкарських машин та Львівський електроарматурний [9, 38]. Рішенням ДКО від 25 липня 1945 р. НКМП УРСР був переданий найбільший у світі завод з виробництва столового приладдя фірми «Аугуст Вердер». Для його розташування необхідно було 30 тис. кв. м виробничих площ, для чого Голова РНК УРСР М. Хрущов звернувся до першого заступника голови РНК СРСР, заступника голови ДКО В. Молотова з листом, в якому

просив дозволити використати для розміщення заводу приміщення колишньої будівлі клавішної фабрики в Києві, які 1941 р. були передані Наркомвипрому СРСР, а до цього належали НММПУ УРСР. Позитивне вирішення цього питання дало змогу оперативніше ввести в дію, одержане в порядку репарацій, підприємство [10, 6–6 зв.].

Проте, ці джерела не могли повною мірою задовольнити нагальні потреби відроджуваної промисловості. До того ж непоодинокими були випадки, коли, через безвідповідальність керівників деяких підприємств, одержане обладнання не використовувалося. Так, Харківський завод «Тракторозапчастина» тресту «Укравтоген» одержав 20 одиниць високотехнологічного імпортного обладнання, однак його не встановив і в 1944 р. навіть не приступив до виготовлення запасних частин для тракторів. Керівництво тресту не контролювало вирішення цього питання. Ново-Каховський завод «Автотрактородеталь» також своєчасно не вжив заходів щодо одержання, виділених йому НКМП УРСР, двох нафтодвигунів, унаслідок чого обладнання заводу використовувалося менше, ніж на половину й план з виготовлення поршневих кілець не був виконаний [11, 9].

У зв'язку з серйозними проблемами в забезпеченні підприємств місцевпрому механізмами та технологічним обладнанням, за рішенням уряду та НКМП УРСР, з кінця 1943 р. на заводах галузі розпочалося виробництво металообробних та деревообробних верстатів, ручних та ексцентрикових пресів, електрозварювальних апаратів, нафтодвигунів та іншого устаткування. Це дозволило до кінця 1944 р. організувати й освоїти виробництво устаткування на 24 галузевих заводах, зокрема на 17 заводах виробництво верстатів. Упродовж року було виготовлено для потреб підприємств галузі 894 металообробні (у т. ч. 376 металорізальних) та 15 деревообробних верстатів, 16 пресів, 4 електрозварювальні апарати, 8 нафтодвигунів, 2 шепінги та чимало іншого устаткування. У 1945 р. було виготовлено ще 813 металообробних та 107 деревообробних верстатів, 81 прес та інші механізми [3, 9; 5, 81; 12, 32]. Організація у системі місцевої промисловості республіки виробництва верстатів дала можливість розв'язати проблему з оснащенням багатьох підприємств галузі устаткуванням та своєчасно ввести їх у дію. Зокрема були оснащені Київський завод «Емаль-посуд», Криворізький суриковий завод, Каховський завод «Автотрактородеталь», Харківські заводи «Харпластмас», «ВПП», «Апаратно-радіаторний», «Автотрактородеталь», ім. Шевченка в Софіївці, група заводів Львівського та Кам'янець-Подільського облмісцевпромів та ін. [5, 82].

Не менш складні завдання довелось вирішувати й у справі відбудови вщент знищеного за роки окупації енергетичного господарства підприємств галузі, без чого відновлення та здійснення виробництва було б неможливим. Шляхом відбудови зруйнованих силових установок, використання повернутого та безгосподарного енергетичного устаткування, зокрема двигунів, на підприємствах галузі до кінця 1944 р. було відновлено (включаючи і районну промисловість) 170 силових установок із сумарною потужністю 11 тис. к. с. [7, 23]. З метою подальшого розвитку енергетичного господарства на підприємствах галузі було організоване виробництво енергетичного устаткування, зокрема, паросилових установок потужністю 40–45 к. с. на Харківському заводі тракторних запасних частин, 25-ти силових нафтодвигунів у Маріупольському міськпромкомбінаті, газових двигунів – на заводі «Стрий» Дрогобицького облмісцевпрому, гідротурбін – на Київсь-

кому заводі «Прогрес» та Кіровоградському заводі «Більшовик» [7, 24; 8, 49]. До кінця 1945 р. загальна потужність енергосилового установак досягла 9153 кВт. (біля 13 тис. к.с.) [3, 18]. Однак це лише частково покривало потреби галузі.

У роки четвертої п'ятирічки стан з фінансовим і матеріально-технічним забезпеченням галузі поступово покращувався, але й надалі залишався недостатнім. За 1946–1950 рр. Міністерство місцевої промисловості для створення додаткових потужностей одержало централізованих капіталовкладень 218 млн крб. [13, 44], з яких 108 – освоєні за 1946–1947 рр., а 40 – у 1948 р. [14, 9]. Однак таких капіталовкладень було недостатньо для вирішення завдань розвитку галузі й налагодження ефективного виробництва. Міністерство, трести й підприємства змушені були вишукувати внутрішні резерви для будівництва виробничих приміщень підприємств, придбання й технічного переоснащення виробництва. Залучені таким шляхом обсяги коштів були невеликими, що стримувало розвиток галузі. Незначним було й централізоване матеріально-технічне постачання місцевої промисловості з державних ресурсів, що засвідчили відповідні обговорення на нарадах у Міністерстві, на засіданнях його Колегії, листування Міністерства з Радами Міністрів СРСР і УРСР, трестів і підприємств з Міністерством.

Підсумовуючи, зазначимо, що в складних умовах післявоєнного відродження централізоване фінансове й матеріально-технічне забезпечення місцевої промисловості республіки було незначним, що негативно позначалося на темпах і якості відбудовних робіт, а в наступний період стримувало подальший її розвиток.

1. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.: у 3 т. – К., 1967; *Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. / Редкол.: П. Тронько та ін. – К., 1967–1976; Історія народного господарства Української РСР: у 3 т., 4 кн. / За ред. І. Лукинова. – Т. 3. – Кн. 1: Розвиток соціалістичної економіки в період будівництва й вдосконалення розвинутого соціалізму (1938–1960 рр.). – К., 1985; Історія Української РСР: у 8 т., 10 кн. – Т. 7: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941–1945 рр.) / Ред. кол.: В. Клоков та ін. – К., 1977; *Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / Відп. ред. В. Смолій. – К., 2011. – Т. 2.**
2. Тітка О.О. *Місцева промисловість України в 1943–1945 рр.: здобутки та проблеми відбудови // Україна Соборна: Зб. наук. ст. – Вип. 4. – Т. 2. – К., 2006; Тітка О.О. Функціонування об'єктів місцевої промисловості України в 1943–1945 рр. // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. – К., 2007. – Вип. 11; Тітка О.О. *Місцева промисловість України в 1946–1950 рр.: проблеми і результати відбудови та функціонування // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Історія / За ред. І. Зуляка. – Тернопіль, 2010. – Вип. 2; та ін.**
3. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 210.*
4. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. Р-4990. – Оп. 1. – Спр. 31.*
5. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 152.*
6. *ЦДАВО України. – Ф. Р-4990. – Оп. 1. – Спр. 9.*
7. *ЦДАВО України. – Ф. Р-4990. – Оп. 1. – Спр. 29.*
8. *ЦДАВО України. – Ф. Р-4990. – Оп. 1. – Спр. 53.*
9. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 155.*
10. *ЦДАВО України. – Ф. Р-4990. – Оп. 1. – Спр. 34.*
11. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 97.*
12. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 625.*
13. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 2120.*
14. *ЦДАВО України. – Ф. Р-4990. – Оп. 1. – Спр. 150.*

Titika O.O. Sources of financial and technical support for Ukrainian local industry in the 1943th–1950th. In the article are described the sources of financial and technical support for local industry renewal and increasing in Ukraine in the 1943th–1950th.

Key words: financing, logistical support, local industry, state resources.

Т. Д. Булак

СПРОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УРСР У ПЕРІОД «ВІДЛИГИ»

У статті проаналізовано основні аспекти оптимізації сільського господарства УРСР доби «відлиги». Простежено зміну державної політики у галузі сільського господарства, порівняно з попереднім періодом.

Ключові слова: оптимізація, реформування, стимулювання праці, колективні господарства, децентралізація.

У час радикальних змін усіх сфер національної економіки України аграрна галузь залишається не лише провідною, але й такою, що вимагає подальшого енергійного реформування. Для забезпечення її подальшого розвитку, в першу чергу, необхідно переглянути відносини між державою та виробниками сільської продукції, а також звернути особливу увагу на заохочення і стимулювання національного виробника. Для ефективнішого вирішення цих ключових питань потрібно детально розглянути досвід попереднього періоду, зокрема доби «відлиги» – 1953–1964 рр. У той час українська радянської економіка характеризувалася збереженням адміністративної системи і одночасним започаткуванням процесів лібералізації, першими спробами стимулювання праці колгоспників, запровадження економічних методів управління народним господарством.

Сучасна українська історіографія характеризується появою нових напрямів у вивченні аграрної галузі. Вітчизняними дослідниками критично проаналізовано економічну політику радянської влади, реформування сільського господарства, становище соціально-побутової інфраструктури села та політику щодо релігії. Серед сучасних дослідників означеної проблематики слід виділити фундаментальну монографію В. Лисак «Повсякденність українських селян в умовах радянської дійсності 1950–1960-х рр. ХХ ст.» [1], де показана зміна державної політики відносно українського селянства після смерті Й. Сталіна. Значний внесок у дослідження зміцнення та стимулювання аграрного сектору Української РСР періоду «відлиги» зробили І. Романюк [2], П. Панченко [3] та ін. Метою цієї статті є аналіз процесів оптимізації українського села в 1953–1964 рр., особливо методи стимулювання праці селянина.

Період 1953–1964 рр., відомий під назвою «відлига», у радянській і сучасній літературі не знайшов однозначних оцінок серед науковців. Проте, більшість з них характеризують його як динамічний та дієвий. Ми вважаємо, що доба «відлиги», попри суперечливі моменти, все ж таки принесла для українського села чимало позитивного і саме вона призупинила (або на деякий час законсервувала) систему економічного пограбування українського села. Адже попередній етап радянської історії (перебування Й. Сталіна на посаді генсека) відзначився для України найтрагічними сторінками в її історії. Жорстка тоталітарна політика «батька народів» була направленою на контролювання кожної верстви суспільства. До українського селянства ж у вождя було «особливе» ставлення, яке характеризувалося всеохоплюючим контролем, масовими репресіями, насадженою колективізацією та Голодомором 1932–1933 рр. Таке ставлення зумовлювалося передусім тим, що партійне керівництво вбачало саме в українському селі носія етнічних традицій, а це було